

ve Stráži myslivosti pochází z r. 1930 a šlo o zprávu o jeho zástřelu bukače velkého u Nasavrku. Z r. 1932 pochází jeho první tamtéž zveřejněný delší text (Škodné zmar), ve kterém uvazuje, zda je nutné a žádoucí hubit škodnou zvěř, článek na svou dobu vyznívá výrazně ochranářsky. Ve Stráži myslivosti pak publikoval dalších téměř 20 let. Po nucené odmlce způsobené pronásledováním komunistickým režimem se po politickém uvolnění na přelomu 50. a 60. let prosadil jako autor v Živě (70 příspěvků, např. o nepůvodních druhích v člancích o křepelovi kalifornském nebo pávu korunkatém – viz Živa 1976, 5: 198 a 1988, 1: 31–32), dále ve Vlastivědném sborníku Polabí, v časopise Národního muzea Lynx a mnohých dalších periodikách, která nemůžeme z prostorových

důvodů všechna vyjmenovat. Zájemcům proto doporučujeme nahlédnutí do databáze na http://www.biblioteka.cz/Pages/Biblioteka/Citace_Autor.aspx. Seznam jeho prací dostupný právě na Českých zoologických bibliotékách není rozhodně úplný. Knižně pod svým jménem zveřejnil díla Myslivecká péče o zvěř (1944), Koroptev (1946, spolu s Eduardem Knoblochem), Zajíc (1948). Poté se tajně podílel na dvou výše zmíněných knihách – Vývoj české myslivosti a Velké vzory našeho lesnictví. Následovala Myslivecká zařízení v honitbách (1974) a zpracování historické kapitoly v knize Naše obory (1976). Důležitá je trojdílná česká ornitologická bibliografie, kde se výrazně podílel na prvních dvou dílech (1981, 1982). Jeho posledním autorským počinem byla vybraná

hesla do Mysliveckého slovníku naučného (1992).

Otakar Kokeš zemřel 21. února 1995 v Praze. V nekrologu na něho vzpomínal můj otec Jiří jako na důsledného demokrata a humanistu a zvláště zdůraznil, že sám Kokeš byl hrdý na shodu data svého narození s prezidentem T. G. Masarykem. Osobně jsem Otakara Kokeše potkal krátký čas po listopadu 1989 na rohu Spálené a Národní třídy. Starý pán na sobě měl jako vždy zelený lodenový plášť a zářil radostí nad pádem režimu, který mu tolik let ztrpčoval život. Ihned mne poznal a intenzivně se zajímal o novinky v otcově práci. Tehdy jsem ho viděl naposled.

Nepoddajné osobnosti, jako byl Otakar Kokeš, je si potřeba zvláště dnes připomínat.

Pavel Pipek

Novozélandská hudba z dovozu

V české kotlině si můžeme stěžovat na problémy s invazními norky americkými, střevličkami nebo introdukovanými rostlinami typu bolševníku velkolepého nebo ambrozie peřenolisté, naši protinožci jsou na tom ale mnohem hůř. Z pohledu evoluční historie se lidé na Novém Zélandu v podstatě zatím ani neohřáli, dostali se tam před necelými 800 lety, a během několika století ho zvládli změnit téměř k nepoznání – došlo k rozsáhlému odlesnění, kvůli němu a dovezeným savcům pak k vymírání unikátních druhů, zejména ptačích. Místo nich lidé vysadili oblíbené ptačí druhy hlavně z Evropy, Ameriky a Austrálie. Jaký byl jejich příběh, který je tak trochu ve stínu daleko problematičtějších savců? A jak moc narušily novozélandský vzdušný prostor?

Nový Zéland, tedy především jeho jedinečný ekosystém, úpí podobně jako řada jiných oceánských ostrovních států pod invazemi savčích predátorů. Vedle člověka, a obvyklých podezřelých krys a potkanů, patří k největším „padouchům“ lasicovitě šelmy původem z Evropy a nenápadný vačnatec kusu liščí (*Trichosurus vulpecula*) z Austrálie. Všichni se dostali na ostrovy zásluhou lidí, kteří je kolonizovali ve dvou vlnách – ve 13. stol. připruli Maorové z Polynésie a o půl tisíciletí později Evropané, převážně z Británie. Pokud mezi predátory zahrneme i člověka, společnými silami savci způsobili vyhynutí již téměř 50 původních druhů ptáků, včetně známých obrů moa.

Místní fauna totiž na savce vůbec nebyla zvyklá. Od nejbližšího kontinentu, Austrálie, se Nový Zéland oddělil ještě před začátkem největšího rozvoje savců (před asi 70 miliony let), a tak na něm až do příchodu člověka žili pouze ti, kteří se tam dostali vlastními silami po moři nebo vzduchem, tedy netopýři (rod *Mystacina*) a ploutvožoci. Suchozemští savci chyběli úplně. Místní druhy ptáků si proto nevytvorily správné obranné adaptace. Často

reagují na ohrožení tak, jak to proti ptačím dravcům miliony let fungovalo – strnou a spoléhají na maskování. Řada z nich, např. kivi (*Apteryx* spp.), papoušek kaka-po sovi (*Strigops habroptila*) nebo slípka takahe (*Porphyrio hochstetteri*), je navíc nelétavá. Jenže situace se změnila. Mimo jiné proto, že si ptáci současně dovolili vydávat pach (kivi je prý např. cítit po čpavku), není pro savce problém nehybnou kořist vyčenichat. Jen díky neustálé regulaci populací savců a přesunům ohrožených druhů z jejich dosahu – ať už na ostrovy, nebo do oplocených území – se podařilo další vymírání oddálit. Nejnovější plán, tedy odstranění nejhorších savčích predátorů z celého území Nového Zélandu do r. 2050 (blíže Vesmír 2018, 7–8: 458–461), pak dává naději, že se podaří zachránit přežívající původní druhy natrvalo.

Přestože je Nový Zéland nepůvodními druhy savců doslova zamořen, díky jejich převážně nočnímu způsobu života si jich ani nemusíte všimnout – pomíneme-li všudypřítomná stáda krav a ovcí merino a tu a tam přejeté ho kusu liščího. Kolonizátoři však nepřivezli jenom čtvernožce, před dalšími „návštěvníky“ neuniknete,

protože jsou aktivní ve dne a hlavně o sobě dávají slyšet. Jsou to ptáci, především pěvci a papoušci. Přestože jejich dopad na původní přírodu se těžko může měřit s vlivem savců, dopad na hospodářství byl značný a mezi farmáři si záhy získali neblahou pověst. Původní záměr kolonistů přitom byl práci zemědělcům ulehčit.

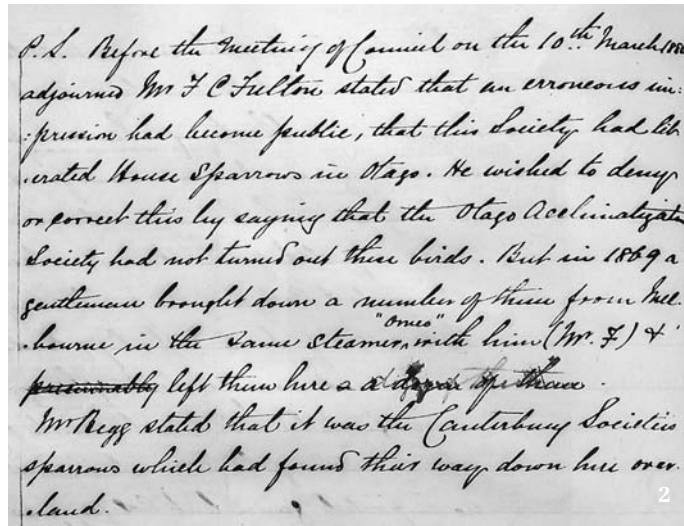
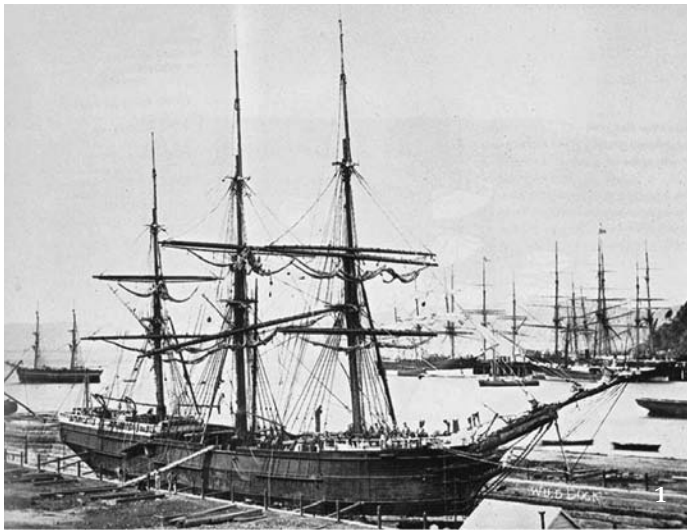
Biologická kontrola se vymkla kontrole

Od poloviny 19. stol. se ostrov potýkal s přemnoženými bezobratlými, převážně hmyzem, který pustošil úrodu. V habitatech přeměněných člověkem se původním ptačím druhům nedařilo, a tak měli škůdci volný prostor. V 60. letech bylo např. tolik housenek, že zastavily vlak, neboť jeho kola na milionech drčených housenčích těl prokluzovala.

I když první loď s ptáky na palubě vypluly již v době, kdy začala vycházet Živa, hlavní vlna proběhla na přelomu 60. a 70. let, kdy nezřídka putovaly i stovky jedinců na jediné lodi. Na plavbu trvající 3–4 měsíce se z Evropy vydalo přes sto lodí s opeřeným nákladem převážně určeným jako biologická zbraň na zmíněnou „egyptskou ránu“. Více než dvě desítky lodí rovněž putovalo z blízké Austrálie.

Výběr druhů pro boj s hmyzem však nebyl nejšťastnější, protože vedle alespoň všežravých ptáků – drozda zpěvného (*Turdus philomelos*), kosa černého (*T. merula*), špačka obecného (*Sturnus vulgaris*) a skřivana polního (*Alauda arvensis*), byly zvoleny i semenožravé druhy – např. vrabec domácí (*Passer domesticus*), zvonek zelený (*Chloris chloris*) či strnad obecný (*Emberiza citrinella*), které se brzy staly postrachem farmářů (většinu z nich se věnuje i T. Grim v letošním seriálu v časopise Naše příroda, viz také Pipek a kol. 2015). Nejkriklavějším „přešlapem“ se stal zřejmě vrabec. Nad jeho zdomácněním nejdřív aklimatizační společnosti v Canterbury a v Otagu na Jižním ostrově jásaly, později se však snažily zbavit odpovědnosti za jeho vysazení (obr. 2), když vrabec upadl v nemilost farmářů.

V r. 1880 přijela do Canterbury i loď s nákladem, který nikdo nechtěl. Přestože si tamní aklimatizační společnost udělala přesnou objednávku, jaké druhy potřebuje a v kolika kusech, agentovi v Anglii se je nepodařilo všechny sehnat, a tak je

zkusil nahradit jinými. Společnost se pak rozhodovala, zda nevíтанé ptáky zahubit, nebo poslat někam, kde by o ně mohli mít ještě zájem, tedy do Austrálie. Zvolili možnost druhou, ale ať už druhy Australané vypustili, nebo ne, stejně to k jejich zdomácnění nevedlo. Jen to ilustruje skutečnost, že občas druhy fungovaly jako horký brambor a někteří jedinci příliš nedbali na důsledky svých činů, když to bylo ekonomicky výhodné. Skřivani, kterým se v regionu Nelson dařilo tak, že je farmáři proklínali, byli bezostyšně distribuováni do dalších regionů, které ještě neměly to „šťěstí“.

V 80. letech bylo každopádně již pozdě plakat nad rozlitým mlékem. Vznikaly spolky proti vrbacům (Sparrow clubs), cílem antikampaně se pak staly i další druhy. Sypala se otrávená semena a děti vybíraly vejce z hnízd ve velkém (za rok nejspíše až do milionů). Oporu získal boj i v zákoně a aktivity byly koordinované – aby se ptáci jen nepřesouvali z pole na pole. Na začátku 20. stol. pak došlo kvůli ptačím vetřelcům k vysazení sýčka obecného (*Athene noctua*). Ani zde se však kolonisté tak docela netrefili. Sýčci ptáky loví spíše výjimečně, ale naopak zastali to, co měli původně sami pěvci – tedy lovit hmyz. Populace pěvců zřejmě i tak trochu poklesly, i když spíše kvůli změnám v hospodaření s krajinou. Přesto jsou všechny zmíněné druhy dodnes hojné a dosahují daleko vyšších hustot než v původní domovině. Někteří pak teprve ve 20. stol. předvedli svůj potenciál.

Havran polní (*Corvus frugilegus*) začal nenápadně, ale zato je dodnes považován za hrozbu a je cílem regionálních eradikačních kampaní. Překvapivě menší neřeba vzbudiví „australští straky“ neboli flétníci australští (*Gymnorhina tibicen*, obr. 6), kteří nejen útočí v hnízdní sezoně na lidi, ale možná i predují ostatní druhy pěvců. Jejich populace jsou pouze regulovány, poněkud neobvykle pomocí narkotik, která je uspí.

Některé druhy se naopak i přes veškerou snahu zdomácnit nepodařilo, a to i když byly dovezeny ve slušném počtu. Platí to pro oblíbeného britského pěvce červenku obecnou (*Erithacus rubecula*). Novozélandci ji zkusili vysadit i v době, kdy byly ostatní druhy pěvců nemilosrdně hubeny (poslední mně známá loď vyplula v r. 1899),

celkově jich dovezli okolo stovky. Útěchu mohou nalézt alespoň v původním druhu, lejsčikovi dlouhonohém (*Petroica australis*), kterému se anglicky říká South Island Robin (anglicky robin je červenka) a který je velmi krotký a zvědavý (obr. 3).

Dnešní Novozélandci leckdy ani netuší, jestli nějaký druh pěvce je původní, nebo ne (tím se od nás příliš neliší). Občas si např. pletou strnada obecného (anglicky yellowhammer) s původním pištcem žlutým (*Mohoua ochrocephala*, yellowhead). Dříve existoval jednoduchý klíč, Maorové měli jména jen pro původní druhy. Nicméně ani to již dnes není stoprocentní – pro některé druhy pěvců maorština jména adoptovala, např. pro kosy a špačky, a zejména to platí pro druhy (ptáků a savců) vhodné k lovu.

Jídlo pro prázdný stůl

Biologická kontrola totiž nebyla jediným důvodem pro import ptáků, možná ani tím nejdůležitějším. Na Novém Zélandu bývalo kdysi (než přišli první lidé) co lovit. Pohybovali se zde nelétaví příbuzní jihoamerických tinam, býložravci, až 250 kg vážící moové (*Dinornis* spp.). Maorům však prý netrvalo ani dvě století, než ptáky moa vyhubili. Ačkoli Polynésané do jiných oblastí přivezli domestikované druhy – prasata či kuřata, Maorové se po staletí museli spokojit s masem krys ostrovních (*Rattus exulans*) a psů, které si dovezli, a pak s různými divokými ptáky (někdy i s masem lidským). S oblibou např. jedli kakapa sovího, nelétavého a současně největšího papouška (Živa 2014, 1: 40–42), který byl zvláště v době hnízdění snadnou kořistí (samci si vyhloubí ozvučnou jámu v zemi, z níž lákají samice na kilometry daleko) a byl tak krotký, že se často stal i domácím mazlíčkem. Kakapo ale na rozdíl od moů jako zázrakem přežil, i když stále nemá vyhráno – dnes populace čítá ca 150 jedinců. V r. 2019 se však očekává velký populační „boom“. Vše záleží na tom, kolik plodů stromu rímu (*Dacrydium cupressinum*) z čeledi nohoplodovitých (*Podocarpaceae*), jímž se rozmnožování kakapů řídí, přečká probíhající novozélandskou zimu.

Evropanům přišly novozélandské lesy (a řeky) na potravu chudé oprávněně. Vedle více než 10 druhů kopytníků tak přivezli i všemožnou drůbež. Můžete se zde

1 Na Nový Zéland vozily ptáky především plachetnice, jako tato Wild duck (Divoká kachna), která v r. 1869 přivezla klece s ptáky do Wellingtonu. Několikrát se ale na plavbu vydaly i parníky, těm cesta trvala podstatně kratší dobu.

2 Post scriptum v zápisu z jednání aklimatizační společnosti v Otagu z března 1880. Původně možný výklad (že vrabce domácího přitáhl jakýsi muž z Austrálie v lodi Omeo) byl důslednými škrty prohlášen za hotovou věc. Vina byla pro jistotu ještě svedena i na „kolegy“ z aklimatizační společnosti v Canterbury. Výňatek z Proper Minute Book (1871–91), Otago Acclimatisation Society, MS-378/B, Hocken Collections, Uare Taoka o Hākana, University of Otago. Použito s laskavým svolením knihovny

3 Lejsčik dlouhonohý (*Petroica australis longipes*) je velmi zvědavý – tento hledí na svůj odraz v displeji mobilního telefonu. Foto J. Sullivan, s laskavým svolením autora

4 Nová hrozba, která snad byla zažehnána – lori mnohobarvý (*Trichoglossus haematodus*), původem z Austrálie. Foto A. Sin

5 Na Novém Zélandu se setkáme s řadou běžných evropských druhů ptáků, např. strnadem obecným (*Emberiza citrinella*). Jeho tamní populace si zřejmě uchovaly varianty zpěvu, které od 19. stol. v britské domovině ztratily. Foto S. Attwood, s laskavým svolením autora

6 Flétníci australští (*Gymnorhina tibicen*) jsou v Austrálii nechvalně proslulí svou agresivitou v době hnízdění, a to zejména vůči cyklistům. Toto chování na Novém Zélandu nezapomněli. Snímky, pokud není uvedeno jinak, převzaty v souladu s podmínkami použití, zdroje jsou uvedeny na webových stránkách Živy.

setkat s bažantem obecným (*Phasianus colchicus*), křepelkou proměnlivou (*Coturnix ypsilophora*), pávem korunkatým (*Pavo cristatus*), orebicí rudou (*Alectoris rufa*) a o. čukar (*A. chukar*), perličkou kropenatou (*Numida meleagris*), ale i křepelou kalifornským (*Callipepla californica*) nebo krocenem divokým (*Meleagris gallopavo*). Předtím ale stačili vyhubit jediného původního zástupce hrabavých, křepelku novozélandskou (*Coturnix novae-*

zelandiae). Na Novém Zélandu celkem záměrně vytvořili v kontrastu s původní domovinou, Velkou Británií, rovnostářskou společností, tedy alespoň co se přístupu k masu týče. Lov tu měl být pro všechny – stačilo si koupit povolenku.

Z každé klece se dá utéct

Poslední skupina druhů byla již na konci 19. stol. vysazena z důvodů estetických, např. kakadu žlutočelý (*Cacatua galerita*). Nové ptačí druhy však nepřestaly přibývat ani v průběhu 20. stol., pěvců se to ale již netýkalo, tedy s jedinou výjimkou – poslední pokus se slavíky obecnými (*Luscinia megarhynchos*) proběhl ještě ve 20. letech. Zejména v druhé polovině 20. stol. původně organizovaná vysazování nahradily útky ze zajetí – např. hrdlička kropenatá (*Spilopelia chinensis*) a h. chechtavá (*Streptopelia roseogrisea*) a potom papoušci, a to rosely (*Platyercus* spp.), v 70. letech kakadu růžový (*Eolophus roseicapilla*) a konečně lori mnohobarvý (*Trichoglossus haematodus*, obr. 4). Poslední příklad ukazuje, že když se zasáhne včas, je možné invazi zabránit. Lori se do volné přírody dostal až v 90. letech, když byl nelegálně vypuštěn v Aucklandu, a vznikly dvě volně žijící populace – jedna právě tam a druhá v Rotorua, uprostřed Severního ostrova. Jelikož byl rizikem pro původní druhy, kvůli konkurenci o potravu a hnízdní dutiny, zahájila vláda v r. 2000 eradikační program, který byl zřejmě úspěšný – v současnosti žádná životaschopná volná populace lorihono není známa.

Vše zlé je k něčemu dobré

Nový Zéland je díky invazím nepůvodních druhů sice nedobrovolná, ale zato skvělá biologická laboratoř, umožňující sledovat řadu fenoménů na jinak nepředstavitelné škále (např. velikost snůšky v souvislosti se zeměpisnou šířkou) nebo sloužící jako kontrola (jestli ptáci odmítají vejce, i když hnízdní parazit není přítomen; blíže v Živě 2010, 5: 227–229). I my jsme se v r. 2013 jali těžit z cizího neštěstí. Zdánlivě nezajímavý strnad obecný (obr. 5) totiž v té době byl již objektem intenzivního výzkumu: v rámci projektu Nářečí českých strnadů veřejnost mapovala výskyt různých variant jeho zpěvu na našem území (Diblíková a kol. 2018). Přepis strnadiho zpěvu „kdyby si sedláčku chcíp“

zní až výsměšně, jelikož novozélandským farmářům život skutečně ztrpčoval. Nás zajímalo, co se s jeho zpěvem odehrálo za posledních 140 let, kdy strnad žije na Novém Zélandu, a zaměřili jsme se právě na nářečí (Pípek a kol. 2018). Předpokládali jsme, že by efekt hrdla lahve mohl

bohatost snížit – na cestu se z Británie vydalo jen několik stovek ptáků a některá nářečí tak mohla zůstat doma. Výsledek byl ale přesně opačný – na Novém Zélandu je v současnosti k mání skoro dvojnásobek nářečí (7) oproti zdrojové populaci v Británii (4). Novozélandské dialekty navíc nejsou ničím novým – všechny varianty již byly v Evropě popsány, většina dokonce i u nás. Proč tedy chybějí ve Velké Británii? Nejspíše se na bohatství strnadih dialektů v Británii podepsal prudký populační pokles – zatímco na Zélandu, kde je strnadih stále požehnaně, se tato nářečí udržela. Nový Zéland tak mohl sloužit jako „konzerva“ nejen pro primitivní formy obratlovců, ale i pro strnadih kulturu.

Návrat kakofonie

V úvodu jsem naznačil, že Nový Zéland se vydal „proti proudu času“ a má v úmyslu se zbavit nepůvodních savčích predátorů. V důsledku tohoto projektu, pokud bude úspěšný, narostou populace původních, pro souostroví typických ptačích druhů. Některé z nich se již dnes vracejí, např. tui novozélandský (*Prothemadera novaeseelandiae*) nebo medosavka novozélandská (*Anthornis melanura*) s okouzlujícím zpěvem. Právě návrat ptačí kakofonie inspiroval původně inženýra Granta Ryana, aby své služby nabídl ochraně přírody, a to projektem Cacophony (<http://cacophony.org.nz>) využívajícím umělou inteligenci. V r. 2011 vyhnalo zemětřesení G. Ryana z města Christchurch do Akaroy, kde se ocitl v přímém kontaktu s přírodou. A tak viděl, jak velký vliv mají nepůvodní predátoři. Když se s nimi pustil do křížku, najednou si povšiml zpěvu navracejících se původních druhů. A o jeho dalším směřování bylo rozhodnuto. Ne všichni mají však z návratů radost. V hlavním městě Wellingtonu je velká oplocená rezervace bez predátorů Zealandia, v přilehlých čtvrtích pomáhají s managementem predátorů dobrovolníci. Díky tomu se opět ulicemi ozývá skřek papouška nestora kaka (*Nestor meridionalis*), někteří si na něho ale stěžují – že poškozují stromy a krade ovoce. Mnohým lidem je však obecně příroda „na obtíž“. Uvidíme, co bude znít novozélandským éterem za několik desítek let.

Použitá literatura uvedena na webu Živý.